

การจัดการน้ำในพื้นที่รับน้ำบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา: ผลกระทบและการต่อรองของผู้คนในพื้นที่*

Water Management in the Bang Ban Floodplain Area of Bang Ban District, Phranakhon Si Ayutthaya Province: The Impacts and Negotiations of People in the Area

อาทิตย์ ภูบุญคง / Artit Phuboonkong

นิสิตปริญญาโทสาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

M.A. Student in the Government Program, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University

วันที่รับบทความ 26 เมษายน 2566 / แก้ไขบทความ 21 เมษายน 2566 / ตอรับบทความ 29 สิงหาคม 2566

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาปฏิบัติการ กลไกการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่รับน้ำบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รวมถึง (2) ศึกษาผลกระทบและการเมืองของการต่อสู้ต่อรองของตัวแสดงต่าง ๆ ในพื้นที่รับน้ำบางบาล ผลการศึกษาพบว่า การนํานโยบายพื้นที่รับน้ำบางบาลไปปฏิบัติได้เกิดกลไกการจัดการน้ำแบบรวมศูนย์โดยรัฐผ่านการบังคับใช้ปฏิทินการปลูกข้าวใหม่ กรมชลประทานเป็นผู้มีอำนาจหลักทั้งการจัดสรรน้ำและการปล่อยน้ำเข้าทุ่ง แม้ในทุ่งบางบาลจะมีการสถาปนากลไกการมีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจในการจัดการน้ำ แต่ชุมชนกลับไม่ได้มีอำนาจจัดการน้ำอย่างแท้จริง การจัดการน้ำข้างต้นได้ก่อให้เกิดผลกระทบหลายประการ ทั้งในช่วงน้ำท่วมและในช่วงขาดแคลนน้ำ รวมถึงได้เปลี่ยนสถานะของน้ำให้กลายเป็นสินค้าที่ชาวนาต้องจ่ายเพื่อเข้าถึงน้ำ สภาวะการณ์เช่นนี้ได้นำไปสู่การลุกขึ้นมาต่อสู้ต่อรองของชาวบ้าน 2 รูปแบบ คือ การต่อสู้ต่อรองในพื้นที่สี่ผ่านเพงเพชบุ๊ค “อยุธยา-Ayutthaya Station” ที่แม้จะเป็นสื่อด้านการท่องเที่ยวในจังหวัด แต่ต้องมานำเสนอปัญหาเชิงโครงสร้างของการจัดการน้ำโดยรัฐ สื่อยังเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและทำหน้าที่จัดตั้งกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบเพื่อเรียกร้องปัญหาด้านน้ำอีกด้วย และการต่อสู้ต่อรองในมิติของการผลิตสร้างความรู้โดยนักวิจัยชาวบ้านซึ่งมุ่งศึกษาปัญหาการจัดการน้ำ โดยเปิดพื้นที่ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่มผลิตความรู้ร่วมกัน และนักวิจัยชาวบ้านยังได้ยกระดับความรู้เข้าไปต่อรองกับรัฐส่วนกลางเพื่อสร้างการจัดการน้ำที่เป็นธรรมและยั่งยืนกว่าเดิม

* การศึกษาค้นคว้านี้ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจาก “ทุนอุดหนุนวิทยานิพนธ์สำหรับนิสิต” บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำสำคัญ: พื้นที่รับน้ำบางบาล ผลกระทบจากการจัดการน้ำ การต่อสู้ต่อรองของผู้คนในพื้นที่รับน้ำบางบาล

Abstract

The objectives of this research were: 1) to examine how water resources in the Bang Ban floodplain area, Phranakhon Si Ayutthaya Province were managed and 2) to study the impacts and political implications of the local actors' negotiations in the Bang Ban floodplain area. The findings revealed that the implementation of the Bang Ban floodplain area policy, aiming at safeguarding urban and industrial zones, led to the establishment of a centralized mechanism for water management by the government via the enforcement of a new rice planting calendar. The Royal Irrigation Department serves as the principal authority responsible for both water allocation and discharge into fields. However, despite efforts to include the local sectors through decentralized and participatory mechanisms, the community still did not have real authority to manage water. The aforementioned water management resulted in several consequences during both floods and water shortages, including the change of water status into a commodity that farmers need to pay for access. This situation finally led to the villagers' rise to negotiations in two forms; firstly, the dissemination of structural problems in water management by the government via a Facebook page entitled "Ayutthaya Station," which was originally created to promote provincial tourism but is currently used as a public space for negotiations and raising awareness about water management issues. The second negotiation form was conducted through knowledge creation by local researchers, who aim to study water management problems, including all stakeholders, to shed light on water management solutions. Besides, the local researchers have enhanced their knowledge to negotiate with the government so as to achieve more equitable and sustainable water management.

Keywords: Bang Ban Floodplain Area, Water Management Impacts, Negotiations of People in the Bang Ban Floodplain Area

1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

จากเหตุการณ์น้ำท่วมพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาหลายครั้งและก่อให้เกิดผลกระทบหลายด้าน โดยเฉพาะผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำจึงพยายามแก้ไขปัญหามานานดังกล่าว

อย่างต่อเนื่อง ดังที่กรมชลประทานได้กำหนดแผนแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างหลายแผนด้วยกัน ทั้งแผนที่ใช้สิ่งก่อสร้าง (hard solution) เช่น โครงการขุดคลองระบายน้ำหลากในหลายจังหวัด และแผนที่ไม่ใช่สิ่งปลูกสร้าง (soft solution) เช่น โครงการพื้นที่รับน้ำนอง เพื่อช่วยตัดยอดน้ำหลากจากเขื่อนเจ้าพระยาก่อนที่น้ำจะไหลออกสู่อ่าวไทย รวมถึงเพิ่มความสามารถในการระบายน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำท่าจีน ดังนั้นพื้นที่น้ำท่วมในลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างจะลดลงถึง 1.70-3.50 ล้านไร่ และความเชื่อมั่นของนักลงทุนจะคืนกลับมา (สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ, 2563, หน้า 1-1, 3-3 - 3-5)

แผนบรรเทาน้ำท่วมของกรมชลประทานที่ถูกนำไปใช้ในทุ่งบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา คือ นโยบายพื้นที่รับน้ำนอง หรือ “พื้นที่รับน้ำทุ่งบางบาล” นโยบายนี้คือการบรรเทาปัญหาน้ำท่วมโดยไม่ใช้สิ่งปลูกสร้าง แต่จะใช้ทุ่งบางบาลรับน้ำแทน ทุ่งบางบาลมีลักษณะเป็นพื้นที่ราบลุ่มล้อมรอบด้วยแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำน้อย รัฐเชื่อว่านโยบายนี้ไม่เพียงลดความเสียหายของพื้นที่เมืองและอุตสาหกรรมเท่านั้น หากแต่ยังสร้างรายได้ให้แก่ชาวนาในพื้นที่ เหตุเพราะชาวนาสามารถทำนาได้ 2-3 ครั้งต่อปี (ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล และคณะ, 2551) นอกจากนี้ พื้นที่รับน้ำบางบาลยังสามารถกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว จากการที่ “...น้ำท่วมผืนนาอันเขียวกว้างไกลสุดสายตาเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการพักผ่อนหย่อนใจของชุมชนเมืองในการออกไปแคมป์ พายเรือ ชมนก ตกปลา ชมดอกบัว พืชพรรณธรรมชาติต่าง ๆ ได้ตามอัธยาศัย” อีกทั้งน้ำท่วมดีกว่าน้ำแล้ง เพราะหาก “...ท้องนาแห้งแล้งแตกกระแหงน้ำได้ดินไม่มี จะทำการปลูกพืชก็ไม่ได้ ประชาชนอดอยากยากจน”(โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาบางบาล, มปป., www.irrigation.rid.go.th.rid10/bangban)

อย่างไรก็ตาม ผลที่เกิดขึ้นในความเป็นจริงไม่ได้เป็นอย่างที่กล่าวไว้ เพราะนโยบายรับน้ำได้สร้างผลกระทบหลายประการในพื้นที่สะท้อนให้เห็นจากคำสัมภาษณ์ของผู้นำในพื้นที่ว่า “อำเภอบางบาลในฐานะผู้เสียสละเป็นทุ่งรับน้ำ เป็นแก้มลิงของคนทั้งชาติ พอทุกคนรอด ลิงก็อ้วกแตกออกมา เก้นน้ำไว้ใช้เพื่อประโยชน์ในพื้นที่ตัวเองไม่ได้เลย คนบางบาลจึงอยู่ในภาวะ ไม่เกินก็ขาด เราเป็นแก้มลิงของประเทศไทย แต่ไม่ได้เป็นแก้มลิงเพื่อตัวเอง” (TNN Online, 2564, www.tnnthailand.com) ประโยชน์นี้ไม่เพียงสะท้อนให้เห็นถึงสภาพปัญหาน้ำท่วมที่เกิดขึ้นในพื้นที่เท่านั้น แต่ยังบ่งชี้อีกว่าพื้นที่รับน้ำบางบาลยังมีปัญหาน้ำแล้งด้วย และแม้ว่าน้ำจะท่วมขังในพื้นที่เป็นเวลาหลายเดือน ทว่าคนบางบาลกลับไม่ได้มีอำนาจในการจัดการน้ำแต่อย่างใด เนื่องจากรัฐเป็นผู้เข้ามาควบคุมการจัดการน้ำและวิธีการผลิตของคนในพื้นที่อย่างเบ็ดเสร็จสมบูรณ์ เป็นเหตุให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำและความไม่เป็นธรรมในการจัดการน้ำ (กองบรรณาธิการ, 2562(ก), www.waymagazine.org) ในแง่นี้ การจัดการน้ำจึงเป็นเรื่องของการเมืองที่มีทั้งผู้ได้ประโยชน์และผู้ได้รับผลกระทบ (Margreet Zwarteveen et al, 2017)

จากเรื่องเล่า (narratives) ที่แตกต่างของผลประโยชน์และผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากนโยบายพื้นที่รับน้ำบางบาลข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่าการนำนโยบายรับน้ำไปปฏิบัติจริงได้สร้างผลกระทบหลายประการ

ต่อคนบางบาลในฐานะ “ผู้เสียสละ” ทั้งความขัดแย้ง ความยากจน และความเหลื่อมล้ำ ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงมุ่งศึกษาว่าการจัดการน้ำที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่รับน้ำบางบาลเป็นอย่างไร เพื่อนำเสนอให้เห็นถึงโครงสร้างการบริหารจัดการที่ถูกสถาปนาขึ้นในพื้นที่ รวมถึงผลกระทบที่เกิดจากการจัดการน้ำในมิติต่าง ๆ และการต่อสู้ต่อรองของผู้คนในพื้นที่เพื่อดิ้นรนและเพื่อเปลี่ยนแปลงการจัดการน้ำให้เป็นธรรมและยั่งยืนยิ่งขึ้น

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

2.1 ศึกษาปฏิบัติการ กลไกการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่รับน้ำบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2.2 ศึกษาผลกระทบและการเมืองของการต่อสู้ต่อรองของตัวแสดงต่าง ๆ ในพื้นที่รับน้ำบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3. ระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีพื้นที่เป้าหมาย คือ พื้นที่รับน้ำบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การเก็บข้อมูลแบ่งออกเป็นสองส่วน คือ 1. การเก็บข้อมูลจากเอกสารขั้นต้นและเอกสารชั้นรอง และ 2. การเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม (participatory research) ผ่านการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in depth interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants) ประกอบด้วย หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ตัวแทนชาวบ้าน ภาคประชาสังคม และนักวิชาการและอาจารย์มหาวิทยาลัย รวมเป็นจำนวน 30 คน ทั้งนี้เกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล (inclusion criteria) คือ หน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำในพื้นที่ ผู้นำชุมชน แกนนำในการจัดการน้ำในพื้นที่ ภาคประชาสังคมที่ขับเคลื่อนเรื่องการจัดการน้ำชาวบ้านในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการจัดการน้ำ ผู้เชี่ยวชาญและนักวิชาการด้านการจัดการน้ำ และประเด็นที่เกี่ยวข้อง ขณะที่เกณฑ์ในการคัดผู้ให้ข้อมูลออก (exclusion criteria) คือ ไม่ยินยอมหรือสมัครใจในการให้สัมภาษณ์ เป็นต้น ข้อมูลที่ได้มาจะถูกจัดระเบียบข้อมูลตามประเด็นศึกษา จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์ด้วยกรอบแนวคิดทฤษฎีทางด้านรัฐศาสตร์เพื่ออธิบายการเมืองการจัดการน้ำในพื้นที่รับน้ำบางบาล

4. ผลการวิจัย

หัวข้อนี้มุ่งนำเสนอให้เห็นถึงการเมืองของการจัดการน้ำที่เกิดขึ้นในพื้นที่รับน้ำบางบาล ประกอบด้วยเนื้อหา 2 ส่วน คือ 1. นโยบายพื้นที่รับน้ำบางบาล ซึ่งมุ่งแสดงให้เห็นถึงฐานคิดและกลไกในการจัดการน้ำของรัฐในพื้นที่รับน้ำบางบาล และ 2 .ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการจัดการน้ำและรูปแบบการต่อสู้ต่อรองของผู้คนในพื้นที่รับน้ำบางบาล ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 พื้นที่รับน้ำบางบาลกับการรวมศูนย์อำนาจจัดการน้ำโดยรัฐ

ในอดีตชาวบ้านบางบาลสามารถปรับตัวอยู่กับน้ำท่วมที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติและไม่ได้เดือดร้อนมากนักทั้งสร้างบ้านที่มีใต้ถุนสูง มีเรือ และการทำนาปี (เริ่มปลูกพฤษภาคมและเก็บเกี่ยวประมาณ ธันวาคม) ที่ใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวที่ติดตัวหนีน้ำท่วม แม้ต่อมาจะมีการทำนาปรังในพื้นที่ ทว่าไม่ใช่ทุกคนที่เปลี่ยนพร้อมกัน ขณะที่ระบบชลประทานของรัฐได้ทำหน้าที่สนับสนุนน้ำในช่วงหน้าแล้งและคันคลองชลประทานก็ช่วยป้องกันไม่ให้น้ำท่วมนาข้าว (คณะทำงานสมัชชาสุขภาพ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2566, หน้า 2-3; เลิศศักดิ์ คำคงศักดิ์, 2566, หน้า 44,47; เรณู กสิกุล และคณะ, 2564, หน้า 45,82; สัมภาษณ์แบบกลุ่ม, 2564, 29 มิถุนายน)

ภาพการปรับตัวอยู่กับน้ำดังกล่าวเปลี่ยนไปเมื่อรัฐประกาศให้ทุ่งบางบาลเป็น “พื้นที่รับน้ำบางบาล” คำนี้ไม่ใช่คำที่มีอยู่ตามธรรมชาติหรือตามวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนบางบาลแต่เป็นประดิษฐ์กรรมจากแนวคิดการจัดการน้ำสมัยใหม่ ภายใต้ความเชื่อที่ว่าคนบางบาลมี “วิถีชีวิต” ที่คุ้นเคยกับน้ำท่วมมาโดยตลอด (เดชรัต สุขกำเนิด, 2565, www.bkktribune.com) ในปี 2560 เป็นช่วงเวลาที่ได้รับน้ำอย่างหนัก โดยการจัดการน้ำเปลี่ยนไปอย่างชัดเจนเพราะนโยบายรับน้ำบางบาลถูกนำไปใช้เป็นรูปธรรมครั้งแรกผ่านการปรับเปลี่ยนวิธีการเพาะปลูกของชาวนาให้เร็วขึ้นกว่าเดิมเพื่อเตรียมพื้นที่บางบาลไว้รับน้ำในช่วงน้ำท่วมเพื่อลดผลกระทบในพื้นที่เศรษฐกิจ (เจ้าหน้าที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาบาล, 2565, 19 เมษายน; เจ้าหน้าที่สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2564, 5 มิถุนายน; หนังสือพิมพ์มติชน, 2560)

ควรกล่าวด้วยว่า แม้งานวิจัยเพื่อนำนโยบายนี้ไปปฏิบัติกับเจ้าหน้าที่รัฐจะชี้ว่าคนบางบาลร้อยละ 90-94 ให้การสนับสนุนและร่วมมือกับโครงการนี้ (ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล และคณะ, 2551, หน้า; คมชัดลึก, 2555, www.komchadluek.net) ทว่าคนในพื้นที่กลับชี้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายนี้ แม้พวกเขาจะได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงก็ตาม ดังที่ชาวบ้านกล่าวว่า “นโยบายนี้รัฐอุปโลกน์ขึ้นมาตั้งให้เราโดยที่ไม่ให้เราออกความคิดเห็นว่าเห็นด้วยไม่เห็นด้วย” (ชาวบ้านทุ่งบางบาล คนที่ 3, 2565, 8 เมษายน) เหตุดังนี้ จึงกล่าวได้ว่ากว่านโยบายนี้คือความประสงค์ของประชาชนในพื้นที่เกือบทั้งหมดตั้งแต่การศึกษาของรัฐมานานแล้ว

การนำนโยบายพื้นที่รับน้ำบางบาลไปปฏิบัติได้ก่อให้เกิดโครงสร้างและกลไกการบริหารจัดการน้ำแบบรวมศูนย์ผ่านการบังคับใช้ปฏิทินการปลูกข้าวใหม่หรือ “การปรับเปลี่ยนระบบการปลูกข้าวเลื่อมเวลาของพื้นที่ลุ่มต่ำ” ดังตารางที่ผู้เขียนปรับปรุงจาก (ประกาศจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2561; เจ้าหน้าที่กรมชลประทานกล่าวในเวทีประชุมกับชาวบ้านในพื้นที่รับน้ำบางบาล, 2565, 8 เมษายน; เจ้าหน้าที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาบางบาล, 2565, 19 เมษายน) ด้านล่างนี้

ตารางที่ 1 ปฏิทินการทำนาใหม่ของรัฐในพื้นที่รับน้ำบางบาล

เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ศ.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.
ทำนาครั้งที่ 1 ต้องเกี่ยวให้เสร็จก่อน 15 ก.ย.											
					ประมาณ 15 กันยายน รัฐปล่อยน้ำเข้าทุ่ง						
								ทำนาครั้งที่ 2 ชาวนาต้องเสียค่าไฟสูบน้ำเต็มจำนวน คือ ไร่ละ 100-150 บาท			
การทำงานทั้ง 2 รอบ รัฐเข้ามาควบคุมพันธุ์ข้าวที่ใช้คือต้องมีอายุระหว่าง 90-120 วัน เพื่อให้ทันต่อการปล่อยน้ำเข้านาชาวบ้าน											

ที่มา: ผู้วิจัย

จากปฏิทินการปลูกข้าวใหม่ พบว่ากรมชลประทานคือผู้มีอำนาจหลักในการจัดการน้ำ มีหน่วยงาน 2 ส่วนที่รับคำสั่ง คือ สำนักงานชลประทานที่ 10 และโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาบางบาล (เจ้าหน้าที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาบางบาล, 2565, 19 เมษายน) อำนาจรวมศูนย์ของกรมชลประทานสะท้อนให้เห็น 3 ส่วน คือ การจัดสรรน้ำสำหรับทำนา การควบคุมวิธีการผลิตของชาวนา และการปล่อยน้ำเข้าทุ่ง ซึ่งไม่ได้เปิดพื้นที่ให้ประชาชนร่วมตัดสินใจมากนัก

ดังจะเห็นได้จากการจัดสรรน้ำสำหรับการทำนาครั้งที่ 1 นาปี (รัฐไม่เก็บค่าน้ำ) กรมชลประทานจะเริ่มจัดสรรน้ำให้ชาวนา วันที่ 18 เมษายน และให้ชาวนาเริ่มทำการเพาะปลูกวันที่ 1 พฤษภาคม หากเป็นดังนี้ชาวนาจะสามารถเกี่ยวข้าวก่อนที่รัฐจะปล่อยน้ำเข้าทุ่งได้ทัน (กลางเดือนกันยายน) และนาข้าวไม่ได้รับความเสียหาย อย่างไรก็ตาม กฎเกณฑ์นี้บังคับใช้เฉพาะพื้นที่ลุ่มต่ำเท่านั้น เพราะหากเป็นชาวนาในพื้นที่ดอนจะเริ่มทำนาได้ต่อเมื่อกรมอุตุฯได้ประกาศเข้าสู่ฤดูฝน ซึ่งในทุ่งรับน้ำบางบาลมีทั้งพื้นที่ลุ่มต่ำและพื้นที่ดอน (ประกาศจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2561; เจ้าหน้าที่กรมชลประทานกล่าวในเวทีประชุมกับชาวบ้านในทุ่งแก้มลิงบางบาล, 2565, 8 เมษายน; เจ้าหน้าที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาบางบาล, 2565, 19 เมษายน; ชาวนาบางบาลคนที่ 2, 2566, 17 มีนาคม) จากเงื่อนไขการทำนาที่ขึ้นอยู่กับประกาศของกรมอุตุฯทำให้ชาวนาบางส่วนมีโอกาสทำนาตลาดเคลื่อนกับปฏิทินปลูกข้าวและเสี่ยงน้ำท่วม

การทำนาครั้งที่สองจะเริ่มทำหลังจากน้ำเริ่มลดประมาณกลางเดือนธันวาคม-มกราคม และเกี่ยวเดือนเมษายน อย่างไรก็ตาม การทำนารอบนี้รัฐจะเก็บเงินค่าน้ำจากชาวนาเพราะต้องสูบน้ำโดยใช้ไฟฟ้าในราคาไร่ละ 100-150 บาท (ประกาศจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2561; เจ้าหน้าที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาบางบาล, 2565, 19 เมษายน) เหตุที่ชาวนาในทุ่งบางบาลต้องเสียค่าน้ำเพราะกรมชลประทานได้ออก “ระเบียบกรมชลประทานว่าด้วยหลักเกณฑ์การมีส่วนร่วมจ่ายค่ากระแสไฟฟ้าของเกษตรกรในเขตโครงการประเภสูบน้ำด้วยไฟฟ้าของกรมชลประทาน พ.ศ. 2556” ระเบียบนี้ครอบคลุมพื้นที่ชลประทานประเภสูบน้ำด้วยไฟฟ้าทั้งหมดรวมถึงทุ่งรับน้ำบางบาลด้วย (ระเบียบกรมชลประทาน, 2556) แม้ว่า

ระเบียบนี้ไม่เกี่ยวข้องกับนโยบายกักตุนน้ำบางบาล แต่ก็ส่งผลกระทบอย่างสำคัญต่อชาวนาในพื้นที่ซึ่งถูกกำหนดให้ทำนาสองรอบ แล้วยังต้องมาเสียค่าน้ำในการทำนาสองรอบที่ชาวนาไม่ได้ตัดสินใจเลือกเองอย่างเต็มที่ แต่เกิดจากนโยบายรัฐ ดังนั้น รัฐไม่เพียงสถาปนาอำนาจเหนือการจัดการน้ำในชุมชนเท่านั้น หากแต่น้ำในชุมชนยังถูกเปลี่ยนให้เป็นสินค้า (commodification of water) ที่ชาวนาต้องจ่ายเงินเพื่อเข้าถึงน้ำทำนา นอกจากนี้ จากการที่รัฐกำหนดให้ชาวนาต้องใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวที่มาจากอายุ 90-120 วัน สำหรับการทำนาทั้งสองรอบ เหตุเพราะหากอายุข้าวเกินกว่านี้จะส่งผลให้ชาวนาเก็บเกี่ยวไม่ทันน้ำท่วม (ประกาศจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2561) ในแง่รัฐจึงมีอำนาจทั้งจัดการน้ำ และควบคุมการเลือกใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวของชาวนาอีกด้วย และในช่วงปล่อยน้ำเข้าทุ่ง จะมีพื้นที่รับน้ำจำนวน 27,450 ไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่การเกษตรประมาณ 17,886 ไร่ และมีครัวเรือนเกษตรกรประมาณ 1,119 ราย (เรณู กลีกุล และคณะ, 2564, หน้า 5) หลักการของกรมชลประทาน คือ รัฐจะเปิดน้ำเข้าทุ่งเมื่อเขื่อนเจ้าพระยามีการระบายน้ำ ในประมาณสูงสุดผ่านอาคารควบคุมน้ำเข้าทุ่งกว่า 30 แห่ง รวมระยะเวลาหน่วงน้ำในทุ่งบางบาลประมาณ 3 เดือน (เจ้าหน้าที่กรมชลประทานกล่าวในเวทีประชุมกับชาวบ้านในทุ่งแก้มลิงบางบาล, 2565, 8 เมษายน; เจ้าหน้าที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาบางบาล, 2565, 19 เมษายน) อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริงระยะเวลาที่น้ำท่วมยาวนานกว่านั้น มีน้ำขังน้ำยังท่วมสูงอีกด้วย เป็นเหตุให้คนในพื้นที่ทั้งชาวนาและอาชีพอื่นประสบกับความยากลำบากในการดำรงชีวิตอย่างมาก และได้รับการชดเชยที่ไม่เป็นธรรม

จากที่กล่าวมาทั้งหมด นโยบายพื้นที่รับน้ำบางบาลซึ่งมีสาระสำคัญคือปฏิทินการปลูกข้าวใหม่ของรัฐเพื่อจัดการพื้นที่ให้สามารถรับน้ำแทนพื้นที่เศรษฐกิจนั้น ได้ลดทอนอำนาจของชุมชนในการจัดการน้ำลงอย่างมาก สะท้อนให้เห็นจากการเข้ามาควบคุมจังหวะการผลิตข้าวของชาวนาจนเป็นเหตุให้พวกเขาขาดอิสระในการทำนา นอกจากนั้น การหน่วงน้ำในทุ่งบางบาลหลายเดือนซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของชาวบ้าน แต่พวกเขากลับไม่มีอำนาจกำหนดชะตากรรมของตนเอง เหตุเพราะอำนาจได้ถูกรวมศูนย์ไว้ที่รัฐ สะท้อนให้เห็นจากขั้นตอนการจัดสรรน้ำทำนาที่หน่วยงานระดับปฏิบัติการต้องทำหนังสือเพื่อขออนุมัติจากกรมชลประทานเสียก่อน มิพักต้องกล่าวถึงการจัดการน้ำในช่วงน้ำท่วมที่ “...ชาวบ้านไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องอยู่แล้ว” เพราะรัฐเป็นผู้มีบทบาทหลัก (เจ้าหน้าที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาบางบาล, 2565, 19 เมษายน)

นอกจากนี้ เราจะเห็นการรวมศูนย์อำนาจจัดการน้ำชัดเจนยิ่งขึ้น เมื่อวิเคราะห์กลไกการมีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจการจัดการน้ำที่รัฐสถาปนาขึ้นมาในระดับพื้นที่ คือ กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน “กลุ่มทุ่งบางบาลร่วมใจพัฒนา” ซึ่งเป็นการบริหารจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วม (Participatory Irrigation Management) ที่เปิดให้ผู้ใช้น้ำชลประทานเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจบริหารจัดการและดำเนินกิจกรรมชลประทาน (กรมชลประทาน, 2548, หน้า 9) อย่างไรก็ตาม แม้กรมชลประทานให้คะแนนกลุ่มนี้สูงสุด คือ “เข้มแข็ง” (ดูเพิ่มเติม www.irrigation.rid.go.th/rid10/bangban/DataManage/5/5.1.pdf) ทว่าชาวบ้านที่ใช้น้ำจริงกลับมองว่า กรมชลประทานคือผู้มีอำนาจ

จัดการน้ำที่แท้จริง เพราะกลุ่มทุ่งบางบาลร่วมใจพัฒนามีบทบาทแค่เพียงการเก็บเงินค่าน้ำหรือค่าไฟฟ้าในการสูบน้ำเท่านั้นซึ่งดำเนินไปโดยขาดความโปร่งใส เหตุฉะนี้กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานในฐานะกลไกการมีส่วนร่วมของรัฐจึงมีความอ่อนแอและไม่สามารถสร้างการตัดสินใจที่แท้จริงได้ (สัมภาษณ์ชาวบ้านในพื้นที่รับน้ำบางบาลแบบกลุ่ม, 2565, 1 เมษายน)

มากไปกว่านั้น ปัจจุบันการจัดการน้ำของไทยถูกกำหนดทิศทางโดยพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พ.ศ. 2561 ซึ่งได้จัดวางอำนาจของประชาชนในการจัดการน้ำหลายส่วน ดังที่อรรถพงษ์ ฉันทานุมัติจากสำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ (สทนช.) กล่าวในงานเสวนา “ทางเลือกการจัดการน้ำชุมชน...” ว่า กฎหมายน้ำฉบับนี้เน้นการกระจายอำนาจมากขึ้นเพื่อสร้างการใช้ประโยชน์ด้านน้ำร่วมกันของคนในสังคมผ่านกลไกคณะกรรมการลุ่มน้ำซึ่งเป็นกลไกในการแก้ไขความขัดแย้ง และที่สำคัญคือองค์กรผู้ใช้น้ำที่สามารถสะท้อนปัญหาในชุมชนและเสนอไปยังคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ (กนช.) (ดูเพิ่มเติม www.facebook.com/chula.cusri/videos/492062265953624) ในพื้นที่อำเภอบางบาลมีการจัดตั้งองค์กรผู้ใช้น้ำตามกฎหมายนี้ 2 กลุ่มคือ “กลุ่มผู้ใช้น้ำบริหารคลอง 1 ซ้าย พัฒนา” ในตำบลบางหัก และ “กลุ่มผู้ใช้น้ำกลุ่มบริหารต้นกล้ารวงทอง” ตำบลบางหลวง(สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ, ม.ป.ป., www.cloudstorage.onwr.go.th/index.php/s/PwYKnHbrL6Yib7A)

อย่างไรก็ตาม องค์กรผู้ใช้น้ำหาได้นำมาซึ่งการมีส่วนร่วมที่แท้จริงไม่เพราะรัฐยังคงรวมศูนย์อำนาจจัดการน้ำเช่นเคย สะท้อนให้เห็นจากเวทีประชุมที่จัดโดยกรมชลประทาน โดยเชิญชาวบ้านผู้ใช้น้ำในพื้นที่เข้าร่วมเมื่อวันที่ 8 เมษายน 2565 ซึ่งชาวบ้านเสนอให้มีการแก้ไขปัญหการจัดการน้ำในเชิงเนื้อหา เช่น การเพิ่มค่าชดเชยจากผลกระทบที่รุนแรงของน้ำท่วมและเสนอให้สร้างการมีส่วนร่วมที่มีความหมาย แต่รัฐกลับตอบว่าข้อเสนอบางเรื่องของชาวบ้านต้องได้รับการตัดสินใจในระดับที่ใหญ่กว่า เช่น คณะกรรมการลุ่มน้ำ และคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ (กนช.) (เวทีประชุมของรัฐกับชาวบ้านในทุ่งแก้มลิงบางบาล, 2565, 8 เมษายน) กระนั้นก็ดี เมื่อพิจารณาสัดส่วนของคณะกรรมการลุ่มน้ำเจ้าพระยา (ทุ่งบางบาลอยู่ในลุ่มน้ำนี้) พบว่ามีตัวแทนชาวบางบาลน้อยมาก (ดูรายชื่อเพิ่มเติม www.cloudstorage.onwr.go.th/index.php/s/d6GqEBG2Qf7Paqm) จึงกล่าวได้ว่าข้อเสนอกของคนบางบาลจะได้รับการตอบรับ มีหน้าซ้ำยังพบว่าอำนาจของกรรมการลุ่มน้ำเจ้าพระยาในการจัดการน้ำไม่ได้มีมากนัก สะท้อนให้เห็นจากเหตุการณ์น้ำท่วมประตูระบายน้ำบางบาล ซึ่งสร้างความเสียหายแก่บ้านเรือนใกล้เคียง ทว่านายกเทศบาลตำบลบางบาลในฐานะคณะกรรมการลุ่มน้ำกลับไม่มีอำนาจสั่งเปิด-ปิดประตูระบายน้ำเพื่อบรรเทาสถานการณ์นี้ได้ เพราะผู้มีอำนาจตัดสินใจคือกรมชลประทาน ดูเหตุการณ์เพิ่มเติม (www.matichon.co.th/news-monitor/news_3538124) ในแง่นี้ จึงสะท้อนอย่างชัดเจนว่ากลไกการมีส่วนร่วมที่ถูกสถาปนาขึ้นมามีลักษณะเป็นเพียงโครงสร้างที่ไม่ได้มีบทบาทจริงในการแก้ไขปัญหาของคนบางบาล เป็นเหตุให้คนบางบาลต้องดิ้นรนต่อสู้ต่อรองผ่านวิธีการอื่น ดังจะกล่าวต่อไป

4.2 ผลกระทบและการต่อสู้ต่อรองของผู้คนในพื้นที่รับน้ำบางบาล

4.2.1 ผลกระทบจากนโยบายพื้นที่รับน้ำบางบาล

นอกจากการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมเมืองและอุตสาหกรรมแล้ว ชาวนาในฐานะผู้เสียสละรับน้ำยังได้รับสิทธิพิเศษหลายประการเช่นการทำการนาปรัง การเข้าถึงน้ำได้สะดวก การสนับสนุนปัจจัยการผลิต การเยียวยาพื้นที่เป็นธรรม และทุ่งบางบาลยังสามารถเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติในยามน้ำท่วม (สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ, 2563, หน้า 3-82; โครงการชลประทานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ม.ป.ล., หน้า 24; โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาบางบาล, ม.ป.ล., www.irrigation.rid.go.th.rid10/bangban; ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล และคณะ, 2551)

อย่างไรก็ตาม การจัดการน้ำเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจทางการเมือง (political choices) มีทั้งคนที่ได้ประโยชน์และผลกระทบในเวลาเดียวกัน ดังเช่นการปล่อยมลพิษในพื้นที่ต้นน้ำยอมส่งผลกระทบต่อคนท้ายน้ำอย่างเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งผลกระทบต่อผู้คนในพื้นที่ก็มีความแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับว่าพวกเขาใช้อำนาจต่อรองมากน้อยแค่ไหน (Margreet Zwarteveen et al, 2017) เหตุดังนี้ ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจริงจากนโยบายเห็นจะมีเพียงการปกป้องพื้นที่เมืองและอุตสาหกรรมเป็นหลัก ทว่าชาวบ้านผู้เสียสละรับน้ำกลับ “ได้อย่างเดียวก็แค่ประมือให้เป็นผู้เสียสละเท่านั้นเอง” (ชาวบ้านกล่าวในเวทีประชุมของรัฐในทุ่งแก้มลิงบางบาล, 2565, 8 เมษายน) มีหน้าชั้นนโยบายยังสร้างผลกระทบดังจะเห็นได้จากผลกระทบจากน้ำท่วม และผลกระทบจากการขาดแคลนน้ำ ดังนี้

ผลกระทบในช่วงน้ำท่วม แม้ภาครัฐจะกล่าวว่าคนในพื้นที่บางบาลคุ้นชินกับปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากมาอย่างยาวนานตั้งแต่อดีต อย่างไรก็ตาม น้ำท่วมตามธรรมชาติในอดีตแตกต่างอย่างมากกับน้ำท่วมที่เกิดขึ้นจากนโยบายรัฐ ซึ่งยากเกินกว่าที่คนบางบาลจะปรับตัวได้ ในแง่นี้ นโยบายรับน้ำจึงสร้างผลกระทบอย่างรุนแรงและกว้างขวาง ผลกระทบที่เกิดขึ้นไม่เพียงเกิดจากน้ำท่วมเท่านั้น แต่ยังมีปัญหาแทรกซ้อนด้านอื่น เช่น มลพิษทางน้ำจากบ่อทรายในช่วงหลังน้ำลด ซึ่งทำให้ข้าวและดินของชาวนาเสียหายจนต้องเจรจากันที่ศาล อีกทั้งไม่เพียงชาวนาเท่านั้นที่ได้รับผลกระทบ แต่ยังมีคนอาชีพอื่นที่ได้รับความเสียหายตามไปด้วย ยกตัวอย่างเช่น น้ำท่วมทำให้ชาวบ้านทุ่งบางบาลที่ทำงานในโรงงานทำรองเท้าต้องออกจากบ้านแต่เช้าโดยต้องเสียเงินค่าเรือวันละ 100 บาท แต่ได้ค่าแรงวันละ 300 บาท (ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 1, 2565, 18 พฤษภาคม; ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 2, 2566, 17 มีนาคม; ปลัดอำเภอบางบาล, 2565, 19 เมษายน)

ไม่เพียงเท่านั้น น้ำท่วมยังได้ทำลายพื้นที่สาธารณะในการร่วมมือแก้ไขปัญหา เพราะได้เกิดการแบ่งแยกระหว่างคนในพื้นที่รับน้ำกับคนนอกพื้นที่ ซึ่งฝ่ายหลังต้องการให้มีการปล่อยน้ำเข้าทุ่ง เป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในหมู่บ้านด้วยตนเอง ในแง่นี้ จึงสร้างความยากลำบากในการรวมกลุ่มแก้ไขปัญหาอีกด้วย (คมลักษณ์ ไชยยะ, 2566, 20 มีนาคม) นอกจากนี้ยังเกิดผลกระทบในมิติอื่น เช่น บ้านเรือนเสียหาย การอพยพของผู้คนและสัตว์เลี้ยงไปอาศัยท้องถนน ความเสียหายของถนน การปิดโรงเรียน

ปัญหาสุขภาพจิตและสุขภาพกาย และที่สำคัญคือความเหลื่อมล้ำและความยากจนที่เกิดขึ้นจากการบริหารจัดการน้ำเช่นนี้ ดังนั้นแล้ว นโยบายรับน้ำบางบาลจึงไม่เพียงลดทอนอำนาจของประชาชนในการจัดการน้ำลงเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อผู้คนที่อยู่ในพื้นที่อย่างรุนแรงอีกด้วย และที่สำคัญคือ การชดเชยเยียวยาของรัฐก็ไม่ได้บรรเทาปัญหาให้ลดน้อยลงแต่อย่างใด ดังที่ชาวบ้านกล่าวว่า ไม่เพียงความยากลำบากในการเข้าถึงการชดเชยเยียวยาที่มีหลักเกณฑ์มากมายเท่านั้น แต่จำนวนเงินที่ได้ก็น้อยตามไปด้วย เพราะรัฐใช้เกณฑ์การเยียวยาทั่วไปในพื้นที่บางบาล จนเป็นเหตุให้ชาวบ้านเรียกร้องให้ภาครัฐเพิ่มจำนวนเงินที่พิเศษกว่าพื้นที่อื่นที่ไม่ได้เสียสละรับน้ำ (ปลัดอำเภอบางบาล, 2565, 19 เมษายน; บ้านกล่าวในเวทีประชุมกับชาวบ้านในทุ่งแก้มลิงบางบาล, 2565, 8 เมษายน) แต่ก็ยากที่จะเป็นไปได้ภายใต้การจัดการน้ำที่รวมศูนย์เช่นนี้

สถานการณ์การเข้าถึงน้ำของชาวนาในทุ่งบางบาล คนบางบาลไม่เพียงประสบกับน้ำท่วมดังที่ปรากฏให้เห็นอย่างดาษดื่นบนหน้าสื่อเท่านั้น แต่การเข้าถึงน้ำของชาวนาก็สำคัญไม่แพ้กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนาที่มีปฏิทินของรัฐมากำกับควบคุมไว้อย่างแข็งทื่อ การเข้าถึงน้ำที่ล่าช้าทำให้ชาวนาต้องทำนาช้าเช่นกัน เป็นเหตุให้โอกาสสำน้ำท่วมนาข้าวสูงไปด้วย ในแง่นี้ การเข้าถึงน้ำที่ยากลำบากจึงสัมพันธ์กับนโยบายรับน้ำอย่างปฏิเสธมิได้ ดังที่ชาวนากล่าวว่า “...มันมีกฎเกณฑ์ 15 กันยาเป็นตัวบิปีระยะเวลามันเป็นตัวบิปีมันถึงได้เป็นแบบนี้ไง คือเราได้น้ำช้าเราก้ทำช้า” กล่าวคือวันที่ 15 กันยายนต้องไม่มีข้าวในนา แม้ในความเป็นจริงชาวนาไม่อาจเริ่มทำนาพร้อมกันได้ก็ตาม (ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 1, 2565, 18 พฤษภาคม; ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 2, 2566, 17 มีนาคม; ปลัดอำเภอกล่าวในเวทีประชุมกับชาวบ้านในทุ่งแก้มลิงบางบาล, 2565, 8 เมษายน)

การเข้าถึงน้ำทำนาเกิดจากหลายปัจจัยคือ 1. เนื่องด้วยชาวนาพื้นที่ตอนต้องรอกรมอุตุนิยมวิทยาประกาศเข้าสู่ฤดูฝนเสียก่อนจึงจะทำนาได้ เป็นเหตุให้เกิดการเข้าถึงน้ำได้ช้าและเสี่ยงที่จะถูกน้ำท่วมนา 2. ข้อจำกัดของระบบส่งน้ำชลประทานเป็นเหตุให้การจัดสรรน้ำไม่ทั่วถึงชาวนาทั้งทุ่งบางบาล 3. การประกอบธุรกิจบ่อทราย ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดการกีดขวางทางน้ำ และ 4. การประกาศงดทำนาของรัฐในช่วงขาดแคลนน้ำ (ไม่จัดสรรน้ำทำนา) เพื่อนำน้ำไปผลักดันน้ำเค็ม (ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 1, 2565, 18 พฤษภาคม; ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 2, 2566, 17 มีนาคม; ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 3, 2565, 8 เมษายน; สัมภาษณ์แบบกลุ่ม, 2564, 29 มิถุนายน; เจ้าหน้าที่กรมชลประทานกล่าวในเวทีประชุมกับชาวบ้านในทุ่งแก้มลิงบางบาล, 2565, 8 เมษายน; เจ้าหน้าที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาบางบาล, 2565, 19 เมษายน) ครกกล่าวด้วยว่าชาวนาร้อยละ 80 ทำนาเช่า ทำให้พวกเขาไม่สามารถที่ปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์ของที่ดิน หรือสร้างแหล่งกักเก็บน้ำในผืนดินที่เช่าได้ จึงเกิดความยากลำบากในการปรับตัวในช่วงขาดน้ำอีกด้วย (ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 3, 2565, 8 เมษายน: (กองบรรณาธิการ, 2562(ก), www.waymagazine.org)

จากการเข้าถึงน้ำที่ยากลำบากดังกล่าว ส่งผลกระทบต่ออำนาจในการจัดการน้ำของชุมชนและสถานะของ “น้ำ” อย่างมาก เนื่องจากการทำนาที่มีปฏิทินการเพาะปลูกของรัฐเข้ามาควบคุมทำให้ชาวนาต้องเร่งรีบหาน้ำมาทำนาก่อนที่รัฐจะเปิดน้ำท่วมทุ่ง สะท้อนให้เห็นจาก ชาวนาบางส่วนได้ปิดทางน้ำเพื่อนำน้ำไปทำนา เช่น การทำคันดินกั้นคลอง การเจาะคลอง การใช้ท่อพี ฯลฯ การแย่งน้ำเช่นนี้ไม่เพียงนำมาซึ่งความขัดแย้งกันเองระหว่างชาวนา แต่ยังส่งผลให้ชาวนาปลายน้ำไม่ได้รับน้ำในปริมาณที่เพียงพอต่อการทำนาไปด้วย ซึ่งเป็นการส่งต่อวงจรปัญหาการแย่งชิงน้ำให้กว้างขึ้นไปอีก และที่สำคัญน้ำที่ถูกดึงไปใช้มีสถานะเป็นทรัพย์สินส่วนบุคคล (private property) เพราะชาวนาคนอื่นไม่ได้ใช้น้ำด้วย มิหนำซ้ำการเข้าไม่ถึงน้ำยังเป็นเหตุให้ชาวนาปลายน้ำต้องซื้อน้ำมาทำนาให้ทันตามปฏิทินของรัฐอีกด้วย ยกตัวอย่างเช่นการซื้อน้ำจากบ่อปลาของชาวนาท้ายน้ำในราคาไร่ละ 150 บาท (ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 1, 2565, 18 พฤษภาคม) ยิ่งไปกว่านั้น การซื้อ-ขายน้ำยังสะท้อนให้เห็นจากกรณีของนายทำนุ (นามสมมุติ) ได้ทำการสูบน้ำมาขายให้กับชาวนาที่เข้าไม่ถึงน้ำในราคาสูงถึงไร่ละ 300-400 บาท คิดเป็นพื้นที่นากว่า 3,000 ไร่ ของชาวนาที่ต้องซื้อน้ำจากนายทำนุ คิดเป็นเงินกว่า 1,000,000 บาท ต่อการทำนาหนึ่งรอบ (เรณู กลีกุล และคณะ, 2564, หน้า 11-12; สัมภาษณ์แบบกลุ่ม, 2565, 1 เมษายน; ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 2, 2566, 17 มีนาคม; ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 3, 2565, 8 เมษายน) ในแง่นี้ สถานะของน้ำในพื้นที่รับน้ำบางบาลได้เปลี่ยนจากทรัพยากรร่วม (common-pool resources) เป็นสินค้า (commodification of water) โดยที่อำนาจในการต่อรองของชาวนาดันน้ำกับท้ายน้ำยังไม่เท่ากันอีกด้วย เหตุเพราะชาวนาต้องการน้ำอย่างมาก แต่น้ำมีน้อยทำให้ “ต่อ[รอง]ไม่ได้ ก็คือเขาเรียกสื่[่]เรียกห้าเรียกหกก็ต้องให้ตามนั้น” (ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 3, 2565, 8 เมษายน)

อย่างไรก็ดี การขาดแคลนนํ้าได้ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มของชาวนา 5 กลุ่ม มีสมาชิกกลุ่มละ 20-30 คน เพื่อสูบน้ำทำนากันเองโดยการออกเงินซื้ออุปกรณ์และจ่ายค่าไฟฟ้าในการสูบน้ำ การจัดสรรน้ำในกลุ่มเหล่านี้มีความเท่าเทียมและทั่วถึง ดังที่สมาชิกกลุ่มกล่าวว่า “ทำได้ดี ไม่รบกัน” และ “สมาชิก 20 ราย [ได้]น้ำทั่วถึง” (สัมภาษณ์แบบกลุ่ม, 2565, 1 เมษายน) จะเห็นได้ว่าชาวนาในทุ่งได้พยายามสร้างการจัดการน้ำที่เป็นธรรมภายใต้สถานการณ์วิกฤติด้านการจัดการน้ำในพื้นที่

4.2.2 การเมืองของการต่อสู้ต่อรองในเรื่องน้ำของผู้คนในพื้นที่รับน้ำบางบาล

จากผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการจัดการน้ำที่รวมศูนย์อำนาจไว้ที่รัฐ ซึ่งกลไกการมีส่วนร่วมหรือกระจายอำนาจที่รัฐสถาปนาขึ้นไม่อาจเป็นกระบอกเสียงเพื่อแก้ปัญหาได้ เป็นเหตุให้ชาวบ้านพยายามต่อสู้ต่อรองในมิติอื่นเพื่อเปลี่ยนแปลงให้การจัดการน้ำเป็นธรรมและยั่งยืนยิ่งขึ้นดังนี้

การต่อสู้ต่อรองบนพื้นที่สื่อ (Media) สื่อถือเป็นตัวแสดงที่มีบทบาทสำคัญในการออกมาผลักดันประเด็นปัญหาที่เกิดจากการจัดการน้ำในพื้นที่รับน้ำบางบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อใหม่อย่างเฟซบุ๊ก (Facebook) ที่กลายมาเป็นเครื่องมือสำคัญของคนไร้อำนาจในการนำเสนอข้อมูลอีกด้าน (Dore et al., 2012, p. 28) ที่แตกต่างไปจากเรื่องเล่าหลักของรัฐที่มองว่าน้ำท่วมกับคนบางบาลเป็นของคู่กัน สื่อจึงฉาย

ภาพให้สาธารณะหรือสังคมเห็นถึงความเดือดร้อน เพื่อสร้างแรงหนุนในการแก้ปัญหาทางการเมืองของชาวบ้านได้อีกทางหนึ่ง (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2541, หน้า 131) ทั้งนี้ เนื่องด้วยมีสื่อหลายสำนักที่นำเสนอข่าวการจัดการน้ำในทุ่งแก้มลิงบางบาล แต่การศึกษาครั้งนี้จะกล่าวถึงเฉพาะเพจเฟซบุ๊ก “อยุธยา-Atutthaya Station” เพราะมีความน่าสนใจ คือ เป็นเพจท่องเที่ยว แต่กลับนำเสนอประเด็นการเมืองของการจัดการน้ำอย่างเข้มข้นตั้งแต่ปี 2560 และเข้มข้นยิ่งขึ้นในช่วงน้ำท่วมบางบาลอย่างหนักเมื่อปี 2564 และ 2565 จวบจนปัจจุบันเพจยังคงนำเสนอข่าวพร้อมกับตั้งคำถามให้สังคมได้เห็นอีกด้านของการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่บางบาล ซึ่งเพจมีผู้ติดตามมากถึง 43,200 คน (ตัวเลขวันที่ 7 กันยายน 2565) ผู้ดูแลเพจยังเป็นคนที่เติบโตในพื้นที่ซึ่งเข้าใจสภาพปัญหาในพื้นที่เป็นอย่างดี

จากการเนื้อหาการจัดการน้ำที่เพจนำเสนอต่อสาธารณะ พบว่ามีสาระสำคัญคือการตอบโต้เรื่องเล่าหลักในสังคมโดยเฉพาะจากเนื้อหาของนโยบายที่มองว่า คนบางบาลมีความคุ้นชินกับน้ำท่วมเป็นอย่างดี น้ำท่วมจึงสามารถปรับตัวได้ แต่เพจได้นำเสนอข้อมูลอีกด้านว่าการเป็นพื้นที่รับน้ำไม่ได้เกิดจากการมีส่วนร่วมแต่เกิดจากการจำยอม พร้อมทั้งนำเสนอภาพของผลกระทบที่รุนแรงที่เกิดขึ้นจากน้ำท่วมในระดับที่สูงและระยะเวลายาวนานพร้อมกับเสนอว่า “เราไม่ควรชินกับความลำบาก เราควรช่วยกันผลักดัน พัฒนา เปลี่ยนแปลงให้อะไร ๆ ก็ตามที่เป็นคุณภาพชีวิตเราไม่แย่ไปกว่านี้” “อย่าหุหนวก ตาบอด จำยอมกับคำว่าลำบาก...เมื่อมีโอกาสที่จะทำให้ชีวิตดีขึ้น ต่อสู้เพื่อลูกหลานให้มีชีวิตดีขึ้นเราควรทำ” และยังกล่าวอีกว่าเราน้ำท่วมมา 20-30 ปี ไม่ได้หมายความว่าเราต้องชิน เราต้องลำบากต่อไป เพราะสถานการณ์น้ำท่วมต้องดีขึ้นกว่าเดิม ข้อเสนอแนะสะท้อนว่าเมื่อคนบางบาลน้ำท่วมมาแต่อดีต แทนที่รัฐจะแก้ปัญหา น้ำท่วมในพื้นที่ รัฐกลับนำข้ออ้างเรื่องน้ำท่วมมาสนับสนุนนโยบายพื้นที่รับน้ำและส่งผลกระทบต่อประชาชนต้องแบกรับภาระเพื่อพื้นที่อุตสาหกรรมและเมือง (ยอดพล เทพสิทธิ และฐานิดา บุญวรรณ, 2561, หน้า 151)

ไม่เพียงเท่านั้น เนื้อหาของเพจยังสนับสนุนเรื่องเล่าที่ว่า น้ำท่วมที่เกิดขึ้นไม่ใช่วิถีชีวิต (เดชรัต สุขกำเนิด, 2565, www.bkktribune.com) หรือไม่ใช่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติ หากแต่เกิดจากการจัดการน้ำที่ผิดพลาด ในแง่นี้ การมอบเพียงถุงยังชีพจึงไม่ใช่ทางออกในระยะยาว ดังนั้น เพจจึงพยายามเรียกร้องให้การจัดการน้ำดีขึ้นกว่าเดิมผ่านการออกมาเรียกร้องช่วยกันแก้ปัญหา ดิกว่ายอมจำนน (ดูเพิ่มเติมเพจ อยุธยา-Ayutthaya Station) กล่าวได้ว่า ภายใต้การจัดการน้ำที่รวมศูนย์โดยรัฐ ช่องทางการแสดงความคิดเห็นแบบทางการที่รัฐกำหนดไว้ทั้งคณะกรรมการลุ่มน้ำ หรือแม้แต่องค์กรผู้ใช้น้ำตามพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พ.ศ. 2561 ไม่สามารถเป็นกระบอกเสียงแทนชาวบ้านที่ถูกน้ำท่วมได้ ดังนั้นชาวบ้านจึงต้องใช้สื่อเพื่อสะท้อนปัญหาการจัดการน้ำเพื่อให้สังคมได้รับรู้ และเรียกร้องให้การจัดการน้ำมีความเป็นธรรมและยั่งยืนกว่าที่เป็นอยู่ ซึ่งในเวลาต่อมาพบว่าแอดมินเพจได้เปิดไลน์กลุ่มชื่อว่า “แจ้งข่าวสารน้ำท่วมอยุธยา” เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารในสังคม และบางครั้งยังนัดชุมนุมประท้วงเรื่องการจัดการน้ำผ่านไลน์กลุ่มอีกด้วย

การต่อสู้ต่อรองในมิติของการผลิตสร้างความรู้โดยนักวิจัยชาวบ้าน (production of knowledge) การกำหนดนโยบายพื้นที่รับน้ำบางบาล ถูกสร้างมาโดยงานศึกษาวิจัยที่มุ่งผลิตความรู้เพื่อเอื้อต่อการนำนโยบายไปปฏิบัติ ดังกรณีการศึกษาของ ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล และคณะ (2551) ซึ่งศึกษาความเป็นไปได้ในการนำนโยบายรับน้ำบางบาลไปปฏิบัติ และการศึกษาของสำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ (2563) ที่ศึกษาแผนรับมือน้ำท่วมในลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ซึ่งเป็นการผลิตความรู้ที่รวมศูนย์ไว้ที่ผู้เชี่ยวชาญหรือผู้มีอำนาจเป็นหลัก โดยไม่ได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านร่วมแบ่งปันความรู้ ซึ่งความรู้ที่ถูกผลิตออกมามีได้สะท้อนสภาพความเป็นจริงของพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงและมีพลวัต และเมื่อนำนโยบายไปปฏิบัติจึงก่อผลกระทบหลายประการ ในแง่พื้นที่บางบาล การต่อสู้ต่อรองในมิติของการผลิตสร้างความรู้ (co-production of knowledge) ด้านการจัดการน้ำจึงเป็นส่วนสำคัญในการสร้างการตัดสินใจเรื่องการจัดการน้ำ (Jakkrit Sangkhamanee, 2015, p. 90) ชาวบ้านในพื้นที่รับน้ำบางบาลได้ลุกขึ้นมารวมกลุ่มทำวิจัยโดยการสนับสนุนจากภาคประชาสังคมในพื้นที่ โดยการรวมกลุ่มนี้ก็เพื่อเปิดโอกาสให้ชาวบ้านในพื้นที่เป็นนักวิจัยด้วยตนเองผ่านการศึกษาวิจัยด้วยเครื่องมือของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพื่อเสริมอำนาจการต่อรองให้กับคนในพื้นที่ ทั้งในเรื่องการปรับตัว การจัดการกับสถานการณ์น้ำ และการไม่ยอมจำนนต่อการจัดการน้ำที่เกิดขึ้น (สันติ จิยะพันธ์, 2565, 1 เมษายน)

งานวิจัยชาวบ้านมีลักษณะสำคัญหลายด้าน ทั้งการทำความเข้าใจพัฒนาการการจัดการน้ำในพื้นที่เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากนโยบายการจัดการน้ำของรัฐ โดยเฉพาะปัญหาที่เกิดขึ้นจากการจัดการน้ำ ซึ่งได้กลับเนื้อหานโยบายรับน้ำบางบาลที่ว่านโยบายนี้มีแต่ผลประโยชน์แก่ทุกกลุ่มไปจนถึงการศึกษาเพื่อแสวงหาแหล่งกักเก็บน้ำเพิ่มเติมในยามขาดน้ำ เป็นต้น (ดูเพิ่มเติม เรณู กสิกุล และคณะ, 2564) การหาแหล่งกักเก็บน้ำในพื้นที่ในแง่หนึ่งก็เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำ แต่อีกแห่งหนึ่งคือชาวบ้านจะได้ไม่ต้องซื้อน้ำเพื่อทำนาอีกต่อไปในรุ่นลูกหลาน (ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 2, 2566, 17 มีนาคม) ในแง่การหาที่กักเก็บน้ำจึงมุ่งเปลี่ยนน้ำที่เป็นสินค้าให้กลับมาเป็นทรัพยากรร่วม (common-pool resources)

นอกจากนี้ แม้งานวิจัยของรัฐจะไม่เปิดพื้นที่ให้ชาวบ้าน แต่งานวิจัยชาวบ้านได้เชิญให้หน่วยงานรัฐเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในทีมวิจัยทั้งเกษตรอำเภอและกรมชลประทานในพื้นที่ สะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านไม่ได้มุ่งใช้งานวิจัยเพื่อโต้กลับอำนาจ (counter hegemonic) เพื่อต่อต้านโครงการรัฐอย่างถึงราก เช่นกรณีของเขื่อนปากมูล แต่ในทุ่งบางบาล งานวิจัยมุ่งแสวงหาทางออกของปัญหาองค์รวม (comprehensive solutions) ร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม (stakeholders) ในแง่นี้ ชุมชนใช้งานวิจัยในฐานะกระบวนท่าในการต่อสู้ต่อรองเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับชุมชนเพื่อที่จะได้รับการสนับสนุนจากรัฐบนความต้องการของคนในชุมชน (Jakkrit Sangkhamanee, 2015, p. 90; Middleton et al, 2017, p. 71)

ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยชาวบ้านมีหลายประการด้วยกัน เช่น ชุมชนได้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่อย่างเป็นระบบ เหตุเพราะพวกเขาเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง เช่น การทำแผนที่เดินดิน การสำรวจภูมิศาสตร์ของพื้นที่ นอกจากนี้ ยังเกิดเวทีร่วมพูดคุยระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับคนในพื้นที่เพื่อหาทางออกในเรื่องการจัดการน้ำ และที่สำคัญชาวบ้านสามารถยกระดับข้อมูลจากงานวิจัยเพื่อต่อรองกับกรมชลประทานส่วนกลางในเรื่องการจัดการน้ำได้อีกด้วย (สันติ จิยะพันธ์, 2565, 1 เมษายน; ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 3, 2565, 8 เมษายน; ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 2, 2566, 17 มีนาคม) ดังจะเห็นได้จากการรวมกลุ่มของเกษตรกรทุ่งรับน้ำอำเภอบางบาลเข้ายื่นหนังสือให้กบอธิบดีกรมชลประทานในกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2564 เหตุที่ต้องไปกรุงเทพฯ เพราะไม่สามารถทนรอคำตอบจากโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาบางบาลที่มีขั้นตอนยาวนานกว่าเรื่องจะถึงส่วนกลาง

สาระสำคัญของหนังสือมีความน่าสนใจหลายด้าน กล่าวคือ ชาวบ้านนำเสนอผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการจัดการน้ำทั้งมิติเศรษฐกิจและสุขภาพ พร้อมเชื่อมโยงให้เห็นว่าราคาข้าวตกต่ำแต่ต้นทุนทำนาสูงมีส่วนทำให้ปัญหาน้ำรุนแรงมากขึ้นไปอีก ซึ่งความรุนแรงนี้ไม่สามารถชดเชยได้ด้วยมาตรฐานแบบเดิมที่ใช้มา พร้อมทั้งคำถามว่ากรมชลประทานจะชดเชยอย่างไรในฐานะที่คนบางบาลเสียสละเป็นพิเศษเพื่อรับน้ำมากไปกว่านั้น ชาวบ้านต้องการคำอธิบายว่าเหตุใดชาวบ้านต้องเสียเงินค่าน้ำทำนา โดยเฉพาะในช่วงลำบากจากน้ำท่วมเช่นนี้ ทั้งที่ทรัพยากรน้ำที่เป็นทรัพย์สินของข้าราชการ แต่ชาวนากลับต้องจ่ายค่าน้ำไร่ละ 150 บาท และสุดท้ายชาวบ้านต้องการทราบถึงที่มาแห่งอำนาจในการประกาศให้ทุ่งบางบาลเป็นแก้มลิง เพราะนโยบายนี้จะละเมิดสิทธิของคนในพื้นที่ (จดหมายถึงอธิบดีกรมชลประทานของกลุ่มเกษตรกรทุ่งรับน้ำอำเภอบางบาล, 2564) จากข้อเรียกร้องของชาวบ้านสะท้อนอย่างชัดเจนว่า นโยบายนี้สร้างผลกระทบอย่างมหาศาลต่อชุมชน และเป็นนโยบายที่มีความคลุมเครือในการประกาศใช้อย่างมาก และที่สำคัญชาวบ้านยังเรียกร้องให้ลดเก็บค่าน้ำ ซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนกลับสถานะของน้ำจากเดิมที่เป็นสินค้า ให้กลับมาเป็นทรัพยากรที่ชุมชนสามารถเข้าถึงได้โดยไม่ต้องจ่ายเงินซื้อน้ำ ดังที่ชาวบ้านสะท้อนว่าต่อไปต้องไม่เสียค่าน้ำให้กับชลประทาน (ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 3, 2565, 8 เมษายน)

5. สรุปผลการวิจัย

การนำนโยบายพื้นที่รับน้ำบางบาลไปปฏิบัติในฐานะนโยบายปกป้องพื้นที่เมืองและอุตสาหกรรมได้ก่อให้เกิดโครงสร้างการจัดการน้ำที่รวมศูนย์โดยรัฐ ดังสะท้อนให้เห็นจากปฏิทินการทำงานฉบับใหม่ของรัฐ ที่มีกรมชลประทานเป็นผู้มีอำนาจหลักในการจัดสรรน้ำทำนา การปล่อยน้ำเข้าทุ่ง รวมถึงควบคุมเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ใช้ทำนา ทั้งนี้ แม้จะมีการสถาปนากลไกการมีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจในรูปแบบของกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน องค์กรผู้ใช้น้ำและคณะกรรมการลุ่มน้ำตามพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พ.ศ. 2561 ทว่ากลไกเหล่านี้กลับมิได้ทำหน้าที่ตามเจตนารมณ์ของกฎหมายอย่างแท้จริง เพราะไม่ได้มีอำนาจตัดสินใจในเรื่องการจัดการน้ำเลยแม้แต่น้อย ภายใต้การจัดการน้ำเช่นนี้ได้นำมาซึ่งผลกระทบหลาย

ประการในพื้นที่รับน้ำบางบาล ทั้งการลดทอนอำนาจของประชาชนในการจัดการน้ำ ผลกระทบในช่วงปล่อยน้ำเข้าทุ่ง และที่สำคัญผลกระทบในช่วงหน้าแล้ง มากกว่านั้นยังพบว่าสถานะของ “น้ำ” ในทุ่งบางบาลได้ถูกเปลี่ยนไปสู่สินค้าที่ชาวบ้านต้องจ่ายเงินเพื่อให้ได้ทำนา อันเนื่องมาจากความเร่งรีบในการทำนาตามปฏิทินของรัฐ จากสถานการณ์ที่ยากลำบากจากนโยบายน้ำเช่นนี้ เป็นเหตุให้ชาวบ้านลุกขึ้นมาต่อสู้ต่อรองหลากหลายรูปแบบทั้งการใช้เพื่อที่สื่อเพื่อนำเสนอข้อมูลอีกด้านและจัดตั้งกลุ่ม รวมถึงการใช้งานวิจัยชาวบ้านในฐานะการผลิตความรู้ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่หลากหลาย ไปจนถึงการเข้าไยหนังสือต่อรัฐส่วนกลางเพื่อให้การจัดการน้ำเป็นธรรมและยั่งยืนกว่าเดิม

6. การอภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยข้างต้นสามารถอภิปรายผลได้ว่าการจัดการน้ำโดยรัฐไม่ใช่แนวทางเดียวในการแก้ไขปัญหาสังคมในเรื่องการจัดการน้ำ ดังที่การศึกษาของ เอลินอร์ ออสโตรม ได้ชี้ให้เห็นว่าการจัดการน้ำโดยอำนาจภายนอก (external authorities) ไม่ได้จบลงด้วยความสุขเสมอไป (happy ending) เหมือนอย่างที่แนวคิดโคกนาฎกรรมทรัพยากรร่วมของ Garrett Hardin เสนอว่าอำนาจภายนอกคือทางออกของปัญหาทรัพยากรร่วม (Ostrom, 1990; Ostrom, Dietz, Dolsak, and Stern, 2002, p.3-4) เนื่องจากในพื้นที่บางบาลการจัดการน้ำโดยรัฐได้สร้างผลกระทบที่ยังรากลึกหลายประการในสังคม เช่น ความเป็นธรรม ความเหลื่อมล้ำ ความยากจน และปัญหาความไม่เสมอภาคในการรับภาระสาธารณะ (ยอดพล เทพสิทธิ์า และฐานิดา บุญวรรณ, 2561) ในแง่นี้การผูกขาดอำนาจจัดการทรัพยากรไว้ที่รัฐจึงก่อให้เกิดการถดถอยของอำนาจชุมชนในการจัดการทรัพยากรร่วม (common property rights) การถดถอยของการกระทำร่วม (collective action) และ (Suhardiman et al, 2017, p.2,10; คมลักษณ์ ไชยยะ , 2566, 20 มีนาคม) หรือแม้แต่แนวโน้มการเปลี่ยนสถานะของน้ำจากทรัพยากรร่วมที่ทุกคนควรเข้าถึงมาสู่สินค้าที่ทุกคนต้องจ่ายเงินเพื่อเข้าถึง

ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงการจัดการน้ำในสังคมไทยจำเป็นต้องลงมาดูสถานการณ์จริงในพื้นที่อย่างจริงจังมากยิ่งขึ้น เหตุเพราะการบัญญัติการมีส่วนร่วม การกระจายอำนาจ ความเป็นธรรม ความยั่งยืน ไว้ในกระดาดอาจไม่เพียงพอในการแก้ไขปัญหาในสังคมไทย

7. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

7.1 ควรศึกษาการจัดการนํ้านอกพื้นที่รับน้ำบางบาล โดยเฉพาะพื้นที่นอกคันกันน้ำที่ได้รับผลกระทบและมีการชุมนุมประท้วงซึ่งจะช่วยเปรียบเทียบให้เห็นผลกระทบจากนโยบายรับน้ำที่กว้างขวางยิ่งขึ้น

7.2 ควรศึกษาการชุมนุมประท้วงของชาวบ้านนอกพื้นที่รับน้ำที่เกิดขึ้นหลายอำเภอในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเพื่อช่วยให้เข้าใจถึงความพยายามเปลี่ยนการจัดการน้ำให้เป็นธรรมและยั่งยืนยิ่งขึ้น

7.3 การศึกษาค้นคว้าศึกษาพื้นที่รับน้ำบางบาลเป็นหลัก ซึ่งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่มีพื้นที่รับน้ำอีกหลายพื้นที่ หากมีการศึกษาเพิ่มเติมจะช่วยให้เห็นถึงผลกระทบที่แตกต่างในแต่ละพื้นที่

8. บรรณานุกรม

กรมชลประทาน. (2548). **การจัดตั้งองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน**. กรุงเทพฯ: กรมชลประทาน.

กองบรรณาธิการ. (2562(ก)). **กู๋ยากทำนา**. ค้นเมื่อ 1 มีนาคม 2566, จาก www.waymagazine.org

กองบรรณาธิการ. (2562(ข)). **15 ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับพื้นที่ทำกินของชาวนาแห่งบางบาล**.

ค้นเมื่อ 1 มีนาคม 2566, จาก www.waymagazine.org

คมชัดลึกออนไลน์. (2555). **เลี้ยง ‘บางบาล’ เป็นโมเดลทำแก้มลิง**. ค้นเมื่อ 1 มีนาคม 2566, จาก www.komchadluek.net

คมลักษณ์ ไชยยะ. (2566, 20 มีนาคม). นักวิชาการ. จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. สัมภาษณ์.

ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 1. (2565, 18 พฤษภาคม). ประชาชนในพื้นที่. อำเภอบางบาล. สัมภาษณ์.

ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 3. (2565, 8 เมษายน). ประชาชนในพื้นที่. อำเภอบางบาล. สัมภาษณ์.

ชาวบ้านทุ่งบางบาลคนที่ 2. (2566, 17 มีนาคม). ประชาชนในพื้นที่. อำเภอบางบาล. สัมภาษณ์.

ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล และคณะ. (2551). **โครงการนำร่องการบริหารจัดการและพัฒนาพื้นที่**

การเกษตรเป็นพื้นที่รับน้ำนองเพื่อการบรรเทาอุทกภัยขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ของพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตามแนวพระราชดำริ “แก้มลิงพื้นที่บางบาล(1)”.

ประกาศจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.(2561). เรื่อง **ปรับเปลี่ยนระบบปลูกข้าวเหลื่อมเวลา** จังหวัด

พระนครศรีอยุธยาร่วมกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปี 2561.

ประกาศจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2565). เรื่อง **ปรับเปลี่ยนระบบปลูกข้าวเหลื่อมเวลา** จังหวัด

พระนครศรีอยุธยาร่วมกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปี 2565.

ประภาส ปันตบแต่ง. (2541). **การเมืองบนท้องถนน 99 วัน สมัชชาคนจน และประวัติศาสตร์การ**

เดินขบวน ชุมนุมประท้วงในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.

มติชน. (2560, 23 ตุลาคม). **ส่องแผนจัดการน้ำ 2.4 แสนล.3 ปี ฉลุยจึ๊ๆ...‘บิ๊กโปรเจกต์’นั่งสนิท,**
มติชน.

ยอดพล เทพสิทธิ และฐานิดา บุญวโรน. (2561). **รื้อสร้างบางระกำโมเดล: ความไม่เสมอภาคในการ**
รับภาระสาธารณะ. นิตยสารสังคมศาสตร์. (11), 142-167.

ระเบียบกรมชลประทาน. (2556). **ระเบียบกรมชลประทานว่าด้วยหลักเกณฑ์การมีส่วนร่วมค่า**
กระแสไฟฟ้าของเกษตรกรในเขตโครงการประเพณีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าของกรมชลประทาน
พ.ศ. 2556.

- เรณู กสิกุล และคณะ. (2564). โครงการการมีส่วนร่วมในการเสริมศักยภาพแหล่งกักเก็บน้ำทางการเกษตรในพื้นที่ทุ่งรับน้ำบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- สันติ จิยะพันธ์. (2565, 1 เมษายน). ภาคประชาสังคม. จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. สัมภาษณ์.
- สัมภาษณ์แบบกลุ่ม. (2565, 1 เมษายน). ประชาชนในพื้นที่. อำเภอบางบาล. สัมภาษณ์.
- สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ. (2563). โครงการศึกษาจัดลำดับความสำคัญแผนงานเพื่อบรรเทาอุทกภัยในลุ่มน้ำเจ้าพระยา รายงานการศึกษา รายงานฉบับสุดท้าย (Final Report). ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์.
- TNN Online. (2564). เปิดความจริง “ทุ่งบางบาล” เหตุใดจึงเป็นพื้นที่รับน้ำแทนคนกรุง. ค้นเมื่อ 1 มีนาคม 2566, จาก www.tnnthailand.com
- Dore et al. (2012). A framework for analyzing water governance complexes, illustrated in the Mekong Region. **Journal of Hydrology**. 466-467(2012), 23-36.
- Jakkrit Sangkhamanee. (2015). From Pak Mun to Xayaburi: the back water and spillover of Thailand's hydropower politics. In Matthews and Geheb (eds.). **Hydropower development in the Mekong Region: Political, socio-economic, and environmental perspectives**. Abingdon, Oxon: Routledge, pp. 9-20.
- Margreet Zwarteveen et al. (2017). Engaging with the politics of water governance. **WIREs Water**. (4), 1-9.
- Middleton et al. (2017). Politics of knowledge and collective action in health impact assessment in Thailand: The experience of the Khao Hinsorn community. In Suhardiman, Nicol and Mapedza (eds.). **Water Governance and Collective Action**. New York: Routledge, pp. 70-81.
- Ostrom, E. (1990). *Governing The Commons: The Evolution of institutions for Collective Action*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Ostrom, E., Dietz, T., Dolsak, P. and Stern, P.C. (2002). *The Drama of The Commons*. Washington, DC: National Academy Press.
- Suhardiman et al. 2017(a). Introduction In Suhardiman, Nicol and Mapedza (eds.). **Water Governance and Collective Action**. New York: Routledge, pp. 1-8.
- Suhardiman et al. 2017(b). Power and politics in water governance: Revising the role of collective action in the commons. In Suhardiman, Nicol and Mapedza (eds.). **Water Governance and Collective Action**. New York: Routledge, pp. 9-20.